

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 12, Αρ. 6 (2023)

ICODL2023

Πρακτικά του 12^{ου} Συνεδρίου

για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση
Η εξ αποστάσεως και συμβατική εκπαίδευση στην ψηφιακή εποχή

Αθήνα, 24 έως 26 Νοεμβρίου 2023

Τόμος 6

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αντώνης Λιοναράκης

Ευαγγελία Μανούσου

ISBN 978-618-5335-24-3
ISBN SET 978-618-82258-5-5

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών,
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Ελληνικό Δίκτυο
Ανοικτής & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης

Εξ αποστάσεως εκπαίδευση και ευάλωτες
κοινωνικές ομάδες: ανισότητες και προκλήσεις
την περίοδο του COVID-19

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΟΥΛΑΡΑ

doi: [10.12681/icodl.5563](https://doi.org/10.12681/icodl.5563)

Copyright © 2024, ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΟΥΛΑΡΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Εξ αποστάσεως εκπαίδευση και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες: ανισότητες και προκλήσεις την περίοδο του COVID-19

Distance education and vulnerable social groups: inequalities and challenges during COVID-19

Κυριακή Α. Μουλαρά
Μεταπτυχιακή φοιτήτρια
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
kyriaki.moulara@hotmail.com

Περίληψη

Η χρήση των νέων τεχνολογιών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση (εξΑΕ) εξυπηρετεί την όσο δυνατόν καλύτερη επικοινωνία των διδασκόμενων με τους διδάσκοντες και δίνει τη δυνατότητα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Η έλευση του COVID-19 επηρέασε τον τρόπο λειτουργίας εν γένει της εκπαίδευσης και πρόβαλε στην επιστημονική και εκπαιδευτική κοινότητα την σπουδαιότητα της εξΑΕ. Ένα εύλογο ερώτημα είναι αν η νέα καθημερινότητα, όπως αυτή διαμορφώθηκε, και η νέα ροπή της εξΑΕ ευνόησε όλες τις κοινωνικές ομάδες ή αν απέκλεισε ορισμένες από αυτές. Στην συγκεκριμένη εργασία αναλύονται οι βασικοί ορισμοί των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και της εξΑΕ, οι εκπαιδευτικές πολιτικές της UNESCO και ορισμένων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Τέλος, γίνεται μία προσπάθεια καταγραφής των ανισοτήτων και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

Λέξεις - κλειδιά

εξ αποστάσεως, εκπαίδευση, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, COVID-19

Abstract

The use of new technologies in distance education serves the best communication of teachers as possible with students and enables social interaction between them. The arrival of Covid-19 influenced how education in general operate and promoted the

scientific and educational community the importance of online education. A reasonable question is whether the new everyday life, as it was formed, and the new tendency of online education favored all social groups or if it excluded some of them. This work analyzes the basic definitions of vulnerable social groups and online education, UNESCO educational policies and certain academic institutions. Finally, there is an attempt to record the inequalities and challenges faced by vulnerable social groups.

Keywords

distance, education, socially vulnerable groups, Covid-19

1. Βασικοί ορισμοί

Εστιάζοντας την σημερινή εισήγηση στην οριοθέτηση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και στην δυνατότητα εκ μέρους τους συμμετοχής σε εκπαιδευτικά εξ αποστάσεως προγράμματα, κρίνεται αναγκαία η διερεύνηση της ως άνω υπόθεσης. Αρχικά, ο όρος «εξ αποστάσεως» ορίζει την γεωγραφική και χωρική δυνατότητα των εναλλακτικών επιλογών (Λιοναράκης, 2006). Αποτελεί μία ολοκληρωμένη μεθοδολογία εκπαίδευσης, η οποία απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό (Λιοναράκης, Μανούσου, Χαρτοφύλακα, Παπαδημητρίου & Ιωακειμίδου, 2020). Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση (εξΑΕ) πραγματοποιείται με ολοκληρωμένα συστήματα εκπαίδευσης, προσεκτικό σχεδιασμό και άρτια οργανωμένο υποστηρικτικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο. Το παρεχόμενο έντυπο ή/και ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό είναι προσεκτικά σχεδιασμένο με τρόπο ώστε να επιτυγχάνει τους σκοπούς που θέτουν οι διδάσκοντες, την ενεργό συμμετοχή των μαθητών, την αλληλεπίδραση μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών (διδασκόντων, μαθητών και υλικού) αλλά και την παροχή ανατροφοδότησης. Όπως συνοψίζουν οι Λιοναράκης κ.ά. (2020), η εξΑΕ προσδιορίζεται από την θεώρηση «τους μαθαίνουμε πώς να μαθαίνουν».

Στην ελληνική περιφέρεια, το Κράτος διαχωρίζει τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες σε δύο κατηγορίες. Τις ευάλωτες και τις ειδικές ομάδες πληθυσμού. Αν διερευνήσουμε περαιτέρω τον παραπάνω διαχωρισμό, ως ευπαθείς ομάδες ορίζονται εκείνες οι ομάδες των οποίων η συμμετοχή στην οικονομική και κοινωνική ζωή δυσχεραίνεται

είτε λόγω οικονομικών, κοινωνικών, σωματικών ή ψυχικών προβλημάτων είτε λόγω απρόβλεπτων γεγονότων (Γερόπουλος, 2021). Η Ευρωπαϊκή Ένωση, από την άλλη μεριά, οριοθετεί ως ευάλωτες κοινωνικές ομάδες τις ομάδες ανθρώπων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού εξαιτίας σωματικών αναπηριών, ηλικιακών παραγόντων και εθνοτικής προέλευσης. Η Αλεξίου (1998) τονίζει ότι οι κοινωνικές προκαταλήψεις για τα άτομα των ευπαθών ομάδων, οδηγούν σε διακρίσεις σε βάρος τους, στην κοινωνική περιθωριοποίησή τους και εν τέλει, στον κοινωνικό τους στιγματισμό.

Από την άλλη μεριά, ως ειδικές ομάδες πληθυσμού περιγράφονται οι ομάδες εκείνες που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξη τους στην αγορά εργασίας λόγω οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών αιτιών (Μαντή, 2019). Στην συγκεκριμένη κατηγορία εντάσσονται ενδεικτικά οι άνεργοι, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, γυναίκες θύματα κακοποίησης, αναλφάβητα άτομα, οι κάτοικοι δυσπρόσιτων, ορεινών και νησιωτικών περιοχών, τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και τέλος, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες (Μαντή, 2019).

Και στους δύο ορισμούς διακρίνονται οι υλικές, κοινωνικές και ψυχολογικές ελλείψεις, οι οποίες είτε εκ φύσεως υπάρχουν, είτε δημιουργούνται μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gonzalez (2009) η ευπάθεια είναι απότοκη των κοινωνικών ανισοτήτων, ενώ στόχος των κυβερνήσεων είναι να σχεδιάζουν και να υλοποιούν εκπαιδευτικές πολιτικές ως αντιστάθμισμα στις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Η δημιουργία τέτοιων πολιτικών κρίθηκε περισσότερο αναγκαία από ποτέ εξαιτίας της έλευσης του COVID-19 και του υποχρεωτικού εγκλεισμού. Οι κοινωνικές επιταγές επιθυμώντας και έχοντας ανάγκη τη σταθερότητα, τη μείωση του αισθήματος του φόβου και την ταχεία επιστροφή στην καθημερινότητα, ενίσχυσαν την δημιουργία νέων εξ αποστάσεως εκπαιδευτικών πολιτικών, οι οποίες πρακτικά -για πρώτη φορά- συμπεριέλαβαν και τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Εξάλλου, λόγω του COVID-19 πολλές χώρες του κόσμου έλαβαν μέρος στο μεγαλύτερο και απρογραμμάτιστο πείραμα που είδε ποτέ η εκπαιδευτική κοινότητα (Thomas & Rogers, 2020).

Σύμφωνα με το ιδεώδες της Ανοικτής Εκπαίδευσης (ΑΕ), η μόρφωση είναι δικαίωμα όλων των ανθρώπων και θα πρέπει να μπορούν να την απολαμβάνουν σε ολόκληρη την διάρκεια της ζωής τους. Με βάση τα παραπάνω, όλες οι βαθμίδες εκπαίδευσης

οφείλουν να δομούνται και να λειτουργούν με τρόπο που να παρέχουν όσο το δυνατόν περισσότερες εκπαιδευτικές ευκαιρίες και να διασφαλίζουν την πρόσβαση του συνόλου των εκπαιδευομένων. Μόνο τότε θα μιλάμε για δίκαιες και ίσες ευκαιρίες.

2. Εκπαιδευτικές Πολιτικές

Όλες οι χώρες επιζητούν εδώ και πολλά έτη τις κατάλληλες εκπαιδευτικές πολιτικές, οι οποίες θα επιλύσουν σε κρατικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο τις εκπαιδευτικές ανισότητες. Ωστόσο, κατά την περίοδο του COVID-19 οι μαθητές με αναπηρία επηρεάστηκαν πολύ περισσότερο με την επιβληθείσα κατάσταση, η οποία ενίσχυσε την ήδη υπάρχουσα ανισότητα. Αρκετές χώρες και οργανισμοί εισήγαγαν νέες εκπαιδευτικές πολιτικές προκειμένου οι όποιες ανισότητες να μην διογκωθούν, αλλά αντίθετα να ενισχύσουν την συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στις εκπαιδευτικές δράσεις.

Πιο συγκεκριμένα, όπως τονίζει η UNESCO (2020), η εκπαίδευση είναι η κορυφαία προτεραιότητα, διότι αποτελεί βασικό ανθρώπινο δικαίωμα. Μέσω του προγράμματος της για την παγκόσμια εκπαίδευση, η UNESCO στοχεύει να διασφαλίσει χωρίς αποκλεισμούς, την δίκαιη ποιότητα εκπαίδευσης και την προώθηση ίσων ευκαιριών δια βίου μάθησης. Περαιτέρω, σε έκθεσή της (2020) τονίζει ότι «οι στρατηγικές που έχει εισάγει, καθοδηγούνται από το ενδιαφέρον για την ισότητα και την ένταξη και την ανάγκη να διασφαλιστεί ότι ο σχεδιασμός και η παροχή της εξΑΕ δεν επιδεινώνουν τις υπάρχουσες εκπαιδευτικές και κοινωνικές ανισότητες».

Το Ανοικτό Πανεπιστήμιο “The Open University” (OU) (2023), το οποίο αποτελεί την ναυαρχίδα των πανεπιστημίων που προσφέρουν εξΑΕ, υποστηρίζει ότι η διδασκαλία του βασίζεται στις παρακάτω αξίες: α) είναι ανοικτοί σε όλους και υποστηρίζουν την αξία της διαφορετικότητας, β) δεσμεύεται για υποστήριξη της συμμετοχής ατόμων που παλαιότερα ήταν σε μειονεκτική θέση στην προσπάθεια εκπαίδευσής τους, γ) προσπάθεια για άρση των εμποδίων και της υποστήριξης της δια βίου μάθησης, δ) προσπάθεια ανταπόκρισης του στις μεταβαλλόμενες ανάγκες και προσδοκίες των μαθητών. Πολύ περισσότερο, τονίζει στην επίσημη ιστοσελίδα του (2023) ότι «Οι διακρίσεις που προκύπτουν από ατομικά χαρακτηριστικά και περιστάσεις δεν είναι

μόνο παράνομες, αλλά σπατάλη ταλέντων και άρνηση ευκαιριών, εμποδίζοντας τα άτομα, τους οργανισμούς και τις κοινωνίες να επιτύχουν το δυναμικό ανάπτυξής τους».

Επιπλέον, σε αρκετά ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Νότια Αφρική, δημιουργήθηκαν οι Μονάδες Αναπηρίας (DU), οι οποίες προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες σε φοιτητές με αναπηρίες, ώστε να διευκολύνουν και να ενισχύσουν την ένταξη τους σε αυτά τα ιδρύματα (Mbunha, 2019). Μάλιστα, στην έρευνα της Dube (2022) σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι οι Μονάδες Αναπηρίας τους βοήθησαν στην πρόσβαση σε συγκεκριμένες περιοχές, στην κατανομή κατοικίας και στην αίτηση τους για οικονομική ενίσχυση. Στόχος της δημιουργίας των μονάδων αυτών είναι η καθολική πρόσβαση, η άρση των πολιτιστικών, κοινωνικών, γλωσσικών και αναπηρικών εμποδίων των ατόμων με αναπηρία (Lyner-Cleopas, Apollis, Erasmus, Willems, Poole, Minnaar & Louw, 2021).

Στον ελλαδικό χώρο, ο πρώτος οργανισμός, ο οποίος θεσμοθετημένα ασχολήθηκε με την εξΑ παροχή προπτυχιακής και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης είναι το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ) (Ν.2552/1997 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει). Το ΕΑΠ εισήγαγε αρκετές καινοτομίες στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς η ανοικτότητα, η προσβασιμότητα και το αρθρωτό σύστημα είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, και ταυτόχρονα επηρέασε έντονα την ακαδημαϊκή κοινότητα (Λιοναράκης, 2016). Επιπλέον, παρέχει εκπαιδευτικό υλικό κάθε μορφής και τύπου, το οποίο εκπροσωπεί τη διαφορετικότητα, την ποιότητα και την ιδιαιτερότητα του ιδρύματος καθώς και την καινοτομία και ευελιξία της εξΑΕ (Λιοναράκης, 2014).

Τέλος, ως ίδρυμα ανώτατης εκπαίδευσης, το ΕΑΠ (2023) «συμβάλλει εμπράκτως στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες» μέσω της χορήγησης υποτροφιών. Όπως επισημαίνεται στην επίσημη ιστοσελίδα του, «Το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, αποδεικνύοντας το ρόλο του ως κύριο παράγοντα της κοινωνικής συνοχής και της εξωστρέφειας ... από την έναρξη λειτουργίας του, έχει ως κύριο στόχο και σκοπό το δικαίωμα πρόσβασης σε προγράμματα σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης σε πολίτες της χώρας, οι οποίοι για οποιονδήποτε λόγο δεν είχαν τη δυνατότητα να σπουδάσουν σε συμβατικό

πανεπιστήμιο ή μεταγενέστερα δεν είχαν την επιλογή για τη συνέχιση των σπουδών τους».

3. Ανισότητες και προκλήσεις

Όπως εμφανίζεται παραπάνω, έχουν πραγματοποιηθεί αρκετά τεχνολογικά άλματα, έχουν δημιουργηθεί πανεπιστήμια που προάγουν ένα διαφορετικό και εξΑ σύστημα εκπαίδευσης, το οποίο δυνητικά θα μπορούσε να μειώσει τις κοινωνικές, εκπαιδευτικές, φυλετικές ανισότητες. Παρόλα αυτά, διαφαίνεται πως οι υπάρχουσες ανισότητες αντί να μειώνονται χάρη στη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφοριών και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.), αυτές αυξάνονται. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε κατά την περίοδο εμφάνισης του Covid-19, κατά την οποία υπήρξε καθολική και απότομη παύση της κοινωνικής ζωής. Ταυτόχρονα, οι περισσότερες χώρες εφάρμοσαν μέτρα lockdown που ενίσχυσαν την ανάγκη για διαδικτυακές και συνδυαστικές μεθόδους μάθησης (Dube, 2022). Αποτέλεσμα της κατάστασης ήταν η δημιουργία πολλών τεχνολογικών, παιδαγωγικών και κοινωνικών προκλήσεων (Ferri, Grifoni & Guzzo, 2020).

Όπως τονίζουν οι Rokhrel and Chhetri (2021), η πανδημία δημιούργησε τη μεγαλύτερη διαταραχή των εκπαιδευτικών συστημάτων της ανθρώπινης ιστορίας επηρεάζοντας σχεδόν 1,6 δισεκατομμύρια μαθητές σε περισσότερες από 200 χώρες. Ενώ αρχικά αναμενόταν ότι η εξΑΕ επρόκειτο να ήταν ένα σημαντικό εργαλείο για την πρόσβαση στην εκπαίδευση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης (Cinquin et al., 2019), τελικά υποστηρίχθηκε ότι οι διαδικτυακές πλατφόρμες μάθησης έχουν την δυνατότητα να αποκλείουν μαθητές με αναπηρία λόγω του υψηλού κόστους βοηθητικών εργαλείων, των εκτεταμένων αναγκών υποστήριξης, των απρόσιτων σχεδίων στο διαδίκτυο (Dalton et al., 2019) αλλά και των προβλημάτων υγείας των μαθητών (π.χ. μαθητές με προβλήματα όρασης).

Πιο συγκεκριμένα, οι τεχνολογικές προκλήσεις σχετίζονται με την αναξιοπιστία των συνδέσεων στο διαδίκτυο, την εύρεση καλά δομημένων ιστοτόπων και εφαρμογών τηλεδιασκέψεων καθώς και την έλλειψη ηλεκτρονικών συσκευών για κάθε εκπαιδευόμενο. Αναλυτικότερα, το lockdown πέρα από το γεγονός ότι συγκέντρωσε την οικογένεια για εύλογο χρονικό διάστημα στο σπίτι, επέφερε και οικονομικό

αδιέξοδο καθώς παρά το γεγονός της θέσπισης μέτρων οικονομικής ελάφρυνσης, η καθημερινή επιβίωση επέβαλε και την κατανάλωση τροφών. Δηλαδή, παρόλο που η Πολιτεία θέσπισε μέτρα βοήθειας και στήριξης των νοικοκυριών, η ατέρμονη ύπαρξη πάγιων εξόδων, συνέβαλε στην οικονομική αφαίμαξη της πλειονότητας των ατόμων. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν η αδυναμία αγοράς και χρήσης ηλεκτρονικών μέσων για την ανάπτυξη της εξα εκπαιδευτικής πολιτικής (Ferri et al., 2020). Φυσικό επακόλουθο των υποχρεωτικών αναστολών λειτουργίας των σχολείων ήταν η διεύρυνση του χάσματος μεταξύ πλουσίων και φτωχών (Thomas & Rogers, 2020). Ακόμη, η ταυτόχρονη χρήση του διαδικτύου και διεθνών εφαρμογών στην εκπαιδευτική διαδικασία, είχε ως αποτέλεσμα την χαμηλή αντοχή του συστήματος. Πολύ περισσότερο, η συμμετοχή μαθητών με αναπηρία στην εκπαιδευτική διαδικασία σχετίζεται με τον προσφερόμενο υλικοτεχνικό εξοπλισμό αλλά και την ίδια την πάθηση του μαθητή (Dube, 2022). Δηλαδή, για να μπορέσει ο διδασκόμενος να συμμετάσχει στο μάθημα, θα πρέπει να έχει τον κατάλληλο βοήθημα και να μην επηρεάζεται με αρνητικό τρόπο η ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση της υγείας του. Αυτού του είδους τα προβλήματα φαίνεται να ενισχύουν τις ανισότητες μεταξύ των μαθητών καθώς το προσφερόμενο κατά κόρον εκπαιδευτικό υλικό και ο τεχνολογικός εξοπλισμός που διατίθεται δεν πληροί τις προδιαγραφές για την κάλυψη των προβλημάτων υγείας όλων των ατόμων με αναπηρία (Dube, 2022). Εξάλλου, η αναπηρία από άτομο σε άτομο διαφέρει, καθώς μπορεί να είναι σωματική ή/και διανοητική. Πέρα όμως από τις ανωτέρω προκλήσεις, τα άτομα με αναπηρία είχαν να αντιμετωπίσουν και τεχνολογικά προβλήματα, όπως και οι συμμαθητές τους. Πιο αναλυτικά, παρατηρήθηκαν από τους μαθητές προβλήματα σύνδεσης στο διαδίκτυο, δυσλειτουργίας της εκπαιδευτικής πλατφόρμας, μειωμένη πρόσβαση σε υλικό και πληροφορίες, λανθασμένη απόδοση των βίντεο (Goegan, L., Le, L. & Daniels, L (2022) καθώς και μεγαλύτερο κόστος επιβάρυνσης σε σχέση με τους υπόλοιπους μαθητές για αγορά του κατάλληλου τεχνολογικού εξοπλισμού (Dube, 2022).

Οι παιδαγωγικές προκλήσεις σχετίζονται με το μεγάλο ποσοστό ψηφιακά αναλφάβητου εκπαιδευτικού προσωπικού, την έλλειψη αλληλεπίδρασης και κινήτρων τόσο για τους εκπαιδευόμενους όσο και για τους εκπαιδευτές. Σύμφωνα με τον Λιοναράκη (2011) η ιδιαιτερότητα της εξαΕ είναι ότι αυτός που διδάσκει είναι το διδακτικό υλικό, ενώ αντίθετα στο συμβατικό σύστημα εκπαίδευσης αυτός που

διδάσκει είναι ο διδάσκοντας. Κατά την διάρκεια της έξαρσης του COVID-19, οι κυβερνήσεις παγκοσμίως κατελήφθησαν απροετοίμαστες (Dube, 2022). Παρόλο που σε ορισμένες από αυτές υφίστατο η εξαΕ, στις περισσότερες χώρες η κύρια εκπαιδευτική πολιτική ήταν η δια ζώσης μάθηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν υπήρχε ένα σχέδιο έκτακτης ανάγκης, ένα καλά οργανωμένο εκπαιδευτικό υλικό για εξαΕ. Μέχρι να λειτουργήσουν οι κρατικοί φορείς και να δημιουργήσουν ένα εκπαιδευτικό υλικό, σύμφωνα με τα κριτήρια της εξαΕ, χάθηκε πολύτιμος χρόνος αλλά και η αλληλεπίδραση ανάμεσα στο τρίγωνο εκπαιδευτής-εκπαιδευόμενοι-υλικό.

Οι κοινωνικές προκλήσεις αφορούν την έλλειψη ανθρώπινης αλληλεπίδρασης μεταξύ των εμπλεκόμενων στην μαθησιακή διαδικασία, την έλλειψη κατάλληλα διαμορφωμένων χώρων στην οικία έκαστου μέλους αλλά και την έλλειψη υποστήριξης γονέων, οι οποίοι εργάζονταν εξα στους ίδιους χώρους (Ferri et al, 2020). Πιο αναλυτικά, η άσχημη ψυχολογική κατάσταση ορισμένων ευπαθών ομάδων αλλά και ο κοινωνικός τους αποκλεισμός επιδεινώθηκε κατά τα έτη 2020 και εξής, επηρεάζοντας σοβαρά την σωματική και ψυχική τους υγεία. Όλοι οι παραπάνω παράγοντες σε συνδυασμό με την αλληπαλληλη έκρηξη πληροφοριών από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τα οποία ενίσχυαν την τρομολαγνεία παρά την ενημέρωσή των πολιτών (Τσιρώνης, 2021), είχαν ως αποτέλεσμα την δημιουργία ενός ασταθούς οικογενειακού περιβάλλοντος. Τέλος, σε έκθεσή της η UNESCO (2020) αναφέρεται στις δυσκολίες για τους γονείς παρακολούθησης της μαθησιακής διαδικασίας στο σπίτι, ειδικά όταν υπάρχουν πολλά παιδιά. «Είναι πολύ δύσκολο όταν οι γονείς στερούνται τις γλωσσικές και αλφαβητικές δεξιότητες και τον χρόνο για να ακολουθήσουν τα προγράμματα σπουδών και να διαχειριστούν τις μαθησιακές διαδικασίες».

5. Συμπεράσματα

Η απροσδόκητη έλευση του Covid-19 παρόλο που έπιασε απροετοίμαστες τις χώρες παγκοσμίως αλλά και την εκπαιδευτική κοινότητα, επέφερε χρονικά τάχιστες αλλαγές στην διδακτική διαδικασία σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Η αποτελεσματική διδασκαλία και εργασία δεν περιορίστηκε στα όρια ενός γραφείου ή μιας αίθουσας διαλέξεων. Οι μαθητές είχαν μία πληθώρα ηλεκτρονικών μέσων και τρόπων επικοινωνίας και εκμάθησης κατά την διάρκεια της πανδημίας. Η ασύγχρονη

και σύγχρονη εξΑΕ έδωσε πνοή στις τρέχουσες υγειονομικές εξελίξεις και κατάφερε να συνεχίσει τις προσπάθειες όλων για εκπαίδευση. Επιπλέον, έγιναν προσπάθειες δημιουργίας νέων εφαρμογών και δημιουργίας εκπαιδευτικού υλικού, το οποίο θα ήταν καλύτερα δομημένο, εκσυγχρονισμένο και με πληθώρα μέσων (βίντεο κ.α.). Παρόλα τα θετικά στοιχεία που επήλθαν στην εκπαίδευση, δημιουργήθηκαν και αρκετά προβλήματα όσον αφορά την συμμετοχή των ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Οι μαθητές κάθε ηλικίας αλλά και το οικογενειακό τους περιβάλλον αντιμετώπισαν αυτή την περίοδο αρκετά οικονομικά, τεχνολογικά και κοινωνικά προβλήματα. Ειδικότερα, έγιναν σημαντικές προσπάθειες από οργανισμούς, κυβερνήσεις, εκπαιδευτικούς φορείς ώστε οι μαθητές με κάποια μορφή αναπηρίας να μην περιθωριοποιηθούν αλλά αντίθετα να επωφεληθούν από την νεοσχηματισθείσα εξΑΕ. Ορισμένοι από τους μαθητές των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων ανέφεραν ότι επικοινωνούν καλύτερα μέσω της ψηφιακής επικοινωνίας λόγω του στίγματος της αναπηρίας ή άλλων θεμάτων (Lyner-Cleopas et al., 2021) ενώ άλλοι ανέφεραν ότι οποιαδήποτε προβλήματα υγείας αντιμετώπιζαν μεταβλήθηκαν λόγω της συνεχής ενασχόλησης με την τεχνολογία (π.χ. προβλήματα όρασης). Εξάλλου, όπως αναφέρει ο Γερόπουλος (2021) «ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι πολύπλευρος. Δεν περιορίζεται μόνο στην παροχή γνώσεων αλλά και στην διαμόρφωση χαρακτήρων. Η στήριξη των ευπαθών ομάδων κρίνεται επιβεβλημένη με την παροχή ίσων ευκαιριών σε όλους τους μαθητές.».

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αλεξίου, Θ. (1998). *Περιθωριοποίηση και Ενσωμάτωση – Η κοινωνική πολιτική ως Μηχανισμός Ελέγχου και Κοινωνικής Πειθάρχησης*. Παπαζήση.
- Γερόπουλος, Π. (2021). *Ο ρόλος της σύγχρονης ηθικής ηγεσίας για την εκπαίδευση ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Κοινωνικές οπτικές και προσεγγίσεις στην Δευτεροβάθμια εκπαίδευση* [Μεταπτυχιακή διατριβή, ΑΠΘ]. <http://ikee.lib.auth.gr/record/329389/>
- Cinquin, P., Guitton, P., & Sauzeon, H. (2019). Online e-learning and cognitive disabilities: A systematic review. *Computers & Education*, 130, 152-167. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.12.004>
- Dalton, E. M., Lyner-Cleophas, M., Ferguson, B. T., & McKenzie, J. (2019). Inclusion, universal design and universal design for learning in higher education: South Africa and the United States. *African Journal of Disability*, 8, 1-7.
- Dube, N. (2022). The Experiences of Higher Education Students with Disabilities in Online Learning during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Culture and Values in Education*, 5(1), 59-77. <https://doi.org/10.46303/jcve.2022.6>
- Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (2023). *Χορήγηση υποτροφιών ακαδημαϊκού έτους 2023-2024 από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και την Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες*. <https://www.eap.gr/2023/09/21/>
- Ferri, F., Grifoni, P. & Guzzo, T. (2020). Online Learning and Emergency Remote Teaching: Opportunities and Challenges in Emergency Situations. *Societies*, 10(4). <https://www.mdpi.com/2075-4698/10/4/86>
- Goegan, L., Le, L. & Daniels, L. (2022). Online Learning is a Rollercoaster: Postsecondary students with learning disabilities navigate the Covid-19 Pandemic, *SAGE journals*, 46(3), 166-179. doi <https://doi.org/10.1177/07319487221090912>
- González, P. (2009). Education for All Global Monitoring Report 2009 : Governance , management and financing of educational equity-focused policies in Chile Education for All Global Monitoring Report 2009 : Governance , June, 1–49.
- Λιοναράκης, Α. (2006). *Η θεωρία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και η πολυπλοκότητα της πολυμορφικής της διάστασης*. Προπομπός.
- Λιοναράκης, Α. (2011). *Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας και Εξ Αποστάσεως Σχολική Εκπαίδευση* [πρακτικά συνεδρίου]. 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, Πάτρα. <http://www.etpe.gr/custom/pdf/etpe1643.pdf>
- Λιοναράκης, Α. (2014). Ένα στοίχημα και επτά μύθοι για την ανοιχτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 10(1). doi: <https://doi.org/10.12681/jode.9870>
- Λιοναράκης, Α. (2016). Editorial. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 12(1). doi: <https://doi.org/10.12681/jode.10231>
- Λιοναράκης, Α., Μανούσου, Γ., Χαρτοφύλακα, Τ., Παπαδημητρίου, Σ., & Ιωακειμίδου, Σ. (2020). Διακήρυξη για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 16(1), 4-8. doi: <https://doi.org/10.12681/jode.23741>

- Lyner-Cleophas, M., Apollis, L., Erasmus, I., Willems, M., Poole, L., Minnaar, M. & Louw, P., (2021). Disability Unit Practitioners at Stellenbosch University: Covid-19 Pandemic Reflections. *Journal of Student Affairs in Africa*, 9(1), 223-234. doi: 10.24085/jsaa.v9i1.1440
- Μαντή, Ε. (2019). Τα προγράμματα σπουδών για την εκπαίδευση ενηλίκων και τις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες στα Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. στην Ελλάδα [Μεταπτυχιακή διατριβή, ΕΑΠ] <https://apothesis.eap.gr/archive/item/147999>
- Mbuvha, T. (2019). Kinds of support offered by the Disability Unit to students with disabilities at Institutions of Higher Learning in South Africa: A case Study of the University of Venda. *Journal of Student Affairs in Africa*, 7(2), 57-73.
- N.2552/97 όπως τροποποιήθηκε με τον Ν.5029/2023 και ισχύει <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/203204/nomos-2552-1997>
- Open University (2023). *Mission*. <https://about.open.ac.uk/policies-and-reports/mission>
- Pokhrel, S., & Chhetri, R. (2021). A literature review on impact of COVID-19 pandemic on teaching and learning. *Higher education for the future*, 8(1), 133-141
- Τσιρώνης, Γ. (2021). Ο ρόλος των ΜΜΕ στην ανάπτυξη του εντιεμβολιαστικού κινήματος και της παραπληροφόρησης κατά την πανδημία COVID-19 [Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής] <https://polynoe.lib.uniwa.gr/xmlui/handle/11400/578>
- Thomas, M. & Rogers, C. (2020). Education, the science of learning, and the COVID-19 crisis. *Prospects*, 49, 87-90. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11125-020-09468-z>
- UNESCO (2020). *Distance learning strategies in response to COVID-19 school closures*. UNESCO, Vol. 2.1. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373305/PDF/373305eng.pdf.multi>